

1909 Adana Olayları Öncesi Kilikya Ermenilerinin Avrupa Devletleri ile Olan Münasebetleri (1878-1909)

Osman KARLANGIÇ¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, BATMAN,

osman.karlangic@batman.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:

01.08.2018

Kabul Tarihi/Accepted:

18.08.2018

Yayın Tarihi/Published:

27.12.2018

ÖZ

1878 Berlin Antlaşması'nı takip eden süreçte Osmanlı- Avrupa ilişkilerinde Ermeniler önemli bir yer işgal etmeye başlamışlardır. Avrupa Devletleri kendi çıkarları için Ermeniler üzerinde çeşitli hesaplar yapmışlar, Ermeniler ise bu rekabetten yararlanarak Maraş çevresinde isyan çıkarıp Küçük Ermenistan'ı kurma ülküsünde olmuşlardır. 1862, 1878 ve 1895 yıllarında isyan hareketlerine girişmişlerdir. İsyanlar sırasında Avrupa devletlerinin desteğini almayı başarmışlardır. Bu ayaklanmalar, Osmanlı Devleti üzerinde Avrupa devletlerinin baskılarının artmasına neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kilikya, Adana, Zeytun, Avrupa Devletleri, Maraş.

Before 1909 Adana Events, Cilician Armenians' Relations with European States (1878-1909)

ABSTRACT

Following the 1878 Berlin Treaty, Armenians in the Ottoman-European relations began to occupy an important place. The European States had made various calculations on the Armenians for their own interests, the Armenians, on the other hand, took advantage of this rivalry and were in a position to establish a small Armenia. In 1862, 1878 and 1895 they engaged in rebellion movements. During the rebellions, they had succeeded in receiving support from the European states. These revolts had caused the pressure of the European states to increase over the Ottoman State.

Keywords: Cilicia, Adana, Zeytun, European countries, Maraş.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Adana ve Maraş çevresinde Birinci Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren Ermenilerle, onlar üzerinden belirli çıkar hesaplarıyla politika geliştirmek isteyen, Avrupa devletleri arasındaki bağları ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmanın zaman aralığı 1878-1909 yıllarını kapsamaktadır. 1878 yılının seçilmesinin nedeni bu tarihten itibaren yabancı devletlerin desteğiyle bölge Ermenilerinin ayaklanmalarının milliyetçi bir nitelik almasıdır. 1909 Adana Olayları ise bölge Ermenileri ve Türkler arasında birlikte yaşama

iradesini ortadan kaldıran, meselenin boyutlarını çok farklı yöne taşıyan bir gelişmedir. Bu nedenle çalışma bu iki tarih aralığı ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada Ermenilerin nasıl olup da *Millet-i Sadıka* olmaktan çıkarak şiddet eylemleriyle anılmaya başladığı, Ermeni eylemlerinde dış tahrikçilerin hangi ülkeler olduğu ve bu ülkelerin Kilikya Ermenileriyle ilişkileri nasıl geliştiği gibi soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır.

Yüzyıllardan beri barış içerisinde yaşayan Ermenilerin Kilikya bölgesindeki isyanları 1860'lara kadar milliyetçi karakterler taşımayan olaylardı (Dinçaslan, 2008: 35). Sonrasında Ermeniler, Batılı devletlerin tesiriyle birçok ayaklanma faaliyetine girişecekler, 1862'den 1914 yılına uzanan Zeytun isyanları, 1909 yılındaki Adana Ermeni Olayları Türklerle Ermeniler arasında birlikte yaşama olanaklarını ortadan kaldırarak 1915 yılındaki tehcire giden yolu açacaktır.

Ermeniler, Batılı büyük devletlerinin desteğini görmeye başladıktan sonra 1887'de Hınçak ve 1890 yılında Taşnak gibi teşkilatlar oluşturarak propaganda ve terör yöntemlerine başlamışlardır. Böylece Ermenileri devlete karşı ayaklandırmak için çabalamışlar ve Avrupa'nın dikkatini Ermeni davasına çekebilmek için ses getirecek terör eylemlerine yönelmişlerdir. Eylemlerle Düvel-i Muazzamanın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına imkan sağlanacak, Avrupa basınında olaylar ajite edilerek Babıali ile Avrupa devletleri arasında bir güven bunalımı doğacaktı. Balkanlardaki ayrılma süreçlerinde meydana gelen diplomatik müdahaleler, Ermeni meselesinde de meydana getirilecek ve nihai hedefe ulaşılacaktı. Belirtilen amaçları gerçekleştirmek için gazetelerde makaleler yazılmış, kitaplar piyasaya sürülmüş, dönemin en etkili haberleşme araçlarından biri olan telgraflarla aslı olmayan veya abartılı haberler Batı ülkelerine servis edilmiş ve Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne karşı bir propaganda oluşturulmaya çalışılmıştır. Ermeniler, yaşadıkları mağduriyetleri anlatan şikâyet mektuplarını İngiltere gibi pek çok Batılı ülkeye yollamışlardır (Günay, 2012: 118).

Ermenilerin üzerinde yoğunlaştıkları faaliyetler arasında öne çıkanlar: Ermeni cemiyetlerinden Hınçak ve Taşnak'ın propaganda ve teşkilatlanma çalışmalarını arttırmaları; Ermeni din görevlilerinin, misyoner okullarında eğitim veren Amerikalı ve Avrupalı misyonerlerin kilise ve okullarda Ermeniler arasında Türk düşmanlığını yaymaya yönelik faaliyetleridir. Yine Batı ülkelerindeki Ermenilerin yardım toplama çalışmalarında bulunarak elde ettikleri meblağları Türkiye'de bulunan Ermeni Komitalarına aktarmaları ve Adana, Maraş ve Zeytun Ermenileri içerisinde bulunan zenginlerden zorla para tahsili gerçekleştirip vermeyenleri öldürmeleri diğer çalışmalarındadır. Ayrıca Adana ve Maraş çevresinde Ermenilerin toplam nüfus içerisindeki oranını arttırmaya, bunu başarabilmek için bölgeye Ermeni göçünü teşvik etmeye ve teşvikler sonucu bölgeye gelen Ermenileri yerleştirmeye çalışmışlardır. Yine Adana ve çevresinde daha fazla arazi elde etmek için toprak ve bina gibi gayrimenkulleri satın alma çabasına girdikleri görülmektedir (Kodaman, 2001: 82).

Ermeniler bu tür faaliyetlerinin meyvelerini, Kilikya'da çıkan olaylarda bazen altı büyük devletin desteğini de aynı anda sağlayarak bazen de bunlardan birini ya da ikisini yanlarına çekerek toplamışlardır. Örneğin; 11 Mayıs 1895 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya Babıali'ye verdikleri bir nota ile Adana Vilayetine bağlı Haçin ve Halep Vilayetine bağlı Zeytun gibi Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu yerlerde idari taksimatta değişiklikler yapılmasını talep etmişlerdir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan Girit sorunu 1897'den sonra Ermeni meselesini geri plana itmiştir (Dinçaslan, 2008: 93).

2. BATILI DEVLETLERLE KİLİKYA ERMENİLERİ ARSINDAKİ MÜNASEBETLER

2.1. İngiltere ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Münasebetler

İngiltere, Önceleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana tavır alırken 1870'li yıllardan itibaren bu politikasından vazgeçerek artık *Hasta Adamın* bölüşümünden pay alma çabasına girmişti. İngiltere için artık, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunmaktan daha önemli olan Hıristiyan azınlıkların bekası sorunu idi. Hindistan ile bağlantılarının tehlikeye girmemesi için kendisine minnettar Osmanlı Hıristiyanları görmek ve bu

Hıristiyanların Rusya'nın himayesine girmesini engellemek gibi çabaları kendine bir vazife addetmekteydi. Ermeniler ise kuracakları bir Ermenistan konusunda İngiltere'nin desteğini talep etmekte, eğer gerekli destek verilmezse *Rusya'ya yanaşacakları* tehdidini koz olarak kullanmaktaydı.

1878 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Ermeniler, Doğu Anadolu ve Kilikya'yı içine alan bölgede bir Ermenistan kurulması için İngiltere'ye başvurmuşlardır. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalandığı Mart ayı içerisinde İngiltere sefiri Layard'la Ermeni Patriği Narses arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Layard, bu görüşmede neler geçtiğini anlattığı raporunda; Patriğin Osmanlı Devleti'nden şikâyetçi olmadığını, hatta Ermenilerin askere gitmeye karar verdiklerini ancak Osmanlı mağlup olunca şartların değiştiğini ve Ermenistan denilen bölgede bir Hıristiyan devlet kurulması gerektiğini kendisine ifade ettiğini anlatmıştır. Sefir, Ermenistan ile hangi bölgenin anlatılmak istendiğini sorunca Narses; Van, Sivas, Diyarbakır ve Kilikya'yı (Adana ve Maraş) içine alan toprakları Ermenistan olarak değerlendirmiştir. Layard, kastedilen topraklarda Ermeni nüfusun hiçbir şekilde çoğunluğa sahip olmadığını dile getirmiş, bunun üzerine Narses bu durumun farkında olduklarını, 1877-1878 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra değişen dengeleri gözeterek Ermenilerin de kendi çıkarlarını hesaba katmaları gerektiğini, eğer gerekli desteği İngiltere vermezse Ermenilerin, Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir ayaklanma çıkarıp Rus hakimiyetine gireceğini belirtmiştir (Lee, 1998: 76).

1878 yılında İstanbul Ermeni Patriği, Zeytun ve Maraş Ermenilerinin çok kötü davranışlara maruz kaldığını, başta *iyiliksever İngiltere* olmak üzere Avrupa devletlerinin büyükelçilerine bir yazıyla bildirmişti. Halep İngiliz konsolosu durumu araştırarak yazıda çok abartılı ifadeler olduğu kanaatine varmıştı. İngiliz büyükelçisi Layard ile Dışişleri Bakanı Salisbury arasında yapılan yazışmada Layard, bu şikâyetlerin *aynı kaynaktan aynı maksatla* yapıldığını ifade etmiştir. (Şimşir, 1986: 196).

Kamil Paşa'nın 1878'de Zeytun'da çıkan isyan karşısında aktif bir şekilde hareket etmesi, İngiliz konsolosu P.Henderson'nun hiç hoşuna gitmemişti. Çünkü isyancılar ile birlikte hareket etmiş, isyancılarla yaptığı toplantılarda ve mektuplaşmalarında İngiltere hükümetinin onları koruyacağını ve hiç kimsenin mahkûm olmasına izin vermeyeceğini vaat etmiştir. Bu vaatlerini gerçekleşmesini Kamil Paşa engelleyince çılgına dönmüş, valinin derhal görevden alınması konusunda onunla ilgili; *rüşvetçi, bilgisiz, ehliyesiz* gibi ifadeler kullanarak İngiliz Sefiri Layard'dan girişimde bulunmasını istemişti. Ama İngiliz büyükelçisi, konsolosa aynı fikirde değildi. Kendi hazırladığı raporda Kamil Paşa'nın yetenekli ve dürüst bir insan olduğunu hükümetine bildirmişti. Ancak baskıların ardı arkası kesilmemiş ve Vali Kamil Paşa 1879'da azledilmişti. Bu baskıların sonucunda ortaya çıkan durum; Ermenilerin gözünde saygınlığı artan bir İngiltere, devlet itibarı ağır bir darbe yiyen Osmanlı Devleti ve daha cesur hareketlere girişen Ermeniler şeklinde açıklanabilir (Dinçaslan, 2008: 51-52).

Yukarıda da değinildiği gibi 1878 yılındaki Zeytun İsyanının sonunda Halep'teki İngiliz konsolosu üstlerine verdiği bilgilerle Osmanlı Devleti'ni sürekli sıkıştırmış, baskılara dayanamayan Osmanlı Devleti ise olayın mahiyetini araştırmak üzere Mazhar Paşa'yı görevlendirmişti. Yapılan tahkikatta Halep valisi Kamil Paşa ile ilgili suçlamaların aslının olmadığı sonucuna varılmış, bu durum İngiliz konsolosunu hiç memnun etmemişti. İsteddiği sonucu alamayan konsolosun oklarının hedefi bu defa Mazhar Paşa olmuştur. Onun taraflı davrandığını iddia eden İngiliz sefiri, görevden azlini istemiş ve onun azledilmesini sağlamıştır. İngiliz baskıları karşısında Babiali, 1879'da İngiltere'ye bir rapor sunmuş, adeta hesap vererek Avrupa devletlerinin sömürgesi görüntüsü vermişti. Bu kadarla da yetinmeyen İngilizler *Zeytun'da ki bütün tutuklu Ermenileri serbest bırakırma, valinin görevden alınması, mahkeme kararlarının bozdurulması* gibi konularda, diğer Avrupa devletlerini yanına alarak, istediklerini yaptırmışlardı (Dinçaslan, 2008: 54-56).

23 Ocak 1879 tarihinde Kilikya Katogigosu Mıgırdıç, Zeytun'daki durumu görmek üzere İngiltere'nin Halep konsolosunun bölgeye gönderilmesi dolayısıyla İngiltere'ye bir mektupla şükranlarını sunmuş, *İngiltere*

Kraliçesinin manevi lideri olduğu Hıristiyan toplumunu koruması arzusunu dile getirmişti. Patrik Narses ise Zeytun Ermenilerinin hapislerde öldüklerini, Hıristiyanların Çerkez ve Türklerce yok edildiklerini İngiliz büyükelçisine yazmış ve 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesini hatırlatmıştı. Elçi ise görevlerinin bilincinde hareket ettiklerini, bunun neticesi olarak da valinin görevinden alındığını bildirmişti. Diğer taraftan İngiliz elçisi, Hıristiyanlara yapılan kötülükleri İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'nin parlamentoda gündeme getirebileceği ve bu durumun sonuçlarına Osmanlı Devleti'nin katlanacağı gibi söylemlerle Babıali'yi sıkıştırmıştır. (Şimşir, 1986: 214-231).

Adana ve Maraş bölgesindeki İngiliz konsoloslarının yakaladıkları fırsatları propagandaya dönüştürdükleri dikkati çekmektedir. 15 Aralık 1879 tarihinde Adana Vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta; İngiltere tarafından Adana'ya konsolos vekili olarak atanan Yüzbaşı Cooper'ın mazlumların koruyucusu rolüne büründüğü, mahkemede dava kaybedenlerin dilekçelerini alarak onlara yardım vaadinde bulunduğu, Osmanlı hükümetini eleştirilerek İngiltere'yi övücü sözler sarf ederek buradaki Ermenilerin kalplerini kazanmaya çalıştığı, bunun da halk arasında özerk bir Ermenistan kurulacağı söylentilerine yol açtığı dile getirilmiş ve İngiliz konsolos vekilinin tutumu karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair merkezden görüş istenmiştir (BOA. Y, PRK, 1/31).

Adana-Maraş bölgesinde Ermeni isyan faaliyetlerini yürüten komitacılar, isyan çıkarmak için Avrupa devletlerinin çıkabilecek bir isyanda hemen müdahale edecekleri propagandasını yapmışlardır. 1895 yılında Hınçak Komitesi üyesi altı kişi 400 lira ile geldikleri Zeytun'da, İskenderun'da bulunan bir İngiliz zırhlısının müdahale için hazır beklediğini, Avrupa'nın kendilerinin çıkaracağı isyan hareketini desteklediğini söylemiştir. Aynı yıl Ekim ayında Zeytun ve Maraş murahhaslarına hitaben yazılan ilannamelerde Ermenilerin Avrupa devletlerinden beklentilerinin ne olduğu da ortaya çıkmaktadır; *"...Bu ayaklanmayı ne kadar ileri götürürsek İslamlar o kadar ölecektir. Avrupa Devletleri Türkiye'yi bölüştükleri zaman, büyük bir bölgeyi bize terk edeceklerdir. Emin olunuz İngiltere mahvolsa bile Rusya, Ermenistan'ı idaresine alamayacaktır. Diğer devletler de bu düşüncededirler..."* (Dinçaslan, 2008: 101-105). Görüldüğü gibi Ermeni komiteleri sadece Avrupa'nın desteğini aramakla kalmamış, Adana ve Maraş Ermenilerini ayaklanmaya teşvik ederken *Avrupa devletlerinin yardımı* propagandasını da etkili bir şekilde kullanmışlardır.

1895 yılının Kasım ayına gelindiğinde ise Zeytun asileri mühimmatlarının azalması dolayısıyla İngiltere'nin Halep Konsolosu aracılığıyla İngilizlerin, Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmalarını arzulamışlardı. İngiliz elçisi ise Babıali'ye isyancıların teslim olması halinde onlara iyi davranılmasını telkin etmiş böylece asilerin beklentileri karşılık bulmuştu. 1895 yılı sonunda Zeytunlular çembere alınmışken müzakereye memur edilen ve Halep'te bulunan Rus, İtalyan, Fransız ve İngiliz konsolosları 11 Ocak 1896 tarihinde Zeytun'da binlerce vatandaşı katledilen Osmanlı Devleti'ni adeta saf dışı bırakarak Ermenilerden desteklerini esirgememişti. Müzakereler sırasında İtalyan konsolosu Avusturya ve Almanya'yı da temsil etmişti. Bu olay İngiltere öncülüğündeki konsolosların Babıali'nin suçlu vatandaşlarını yargılanmasına dahi izin vermeyecek kadar ileriye gittiklerinin çok açık bir göstergesiydi (Dinçaslan, 2008: 117).

11 Şubat 1896 tarihinde Avrupa devletlerinin araya girmesiyle Zeytun İsyanında anlaşma sağlanmıştı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçilerine, Zeytun asilerinin güvenli bir şekilde Avrupa'ya hareket etmelerini ve yolculuk masraflarını karşılamayı taahhüt etmiştir. Zeytun'daki bütün Ermeniler için af ilan edilmesi, Avrupa devletlerinin de onayı ile Zeytun için bir vali atanması, Zeytunluların hayatlarının Avrupa devletlerinin güvencesi altında olması, başka yerlerden gelen Ermenilerin yerlerine dönüşünün konsolosların kontrolüyle gerçekleşmesi, anlaşma şartları yerine getirilmeden konsolosların yerlerinden ayrılmaması ve Avrupa devletlerinin Zeytun'da meydana getirilecek yeni idareyi denetlemesi gibi birçok madde Avrupa devletlerine doğrudan müdahale imkanı sağlamıştı (Dinçaslan, 2008: 117-118).

Bu olayların hemen akabinde İngiliz idaresi altına giren Mısır'daki Ermeni Komitasının Adana Vilayeti ve Maraş çevresinde bir isyan hazırlığı içerisinde olduğu, isyanı 1896 yılı bahar aylarında çıkarmayı tertiplediği ve bunun için hazırlıklara giriştiği istihbaratı Adana'daki yetkili makamlara ulaştırılmıştı. İskenderiye Komitesi'nin Londra'da bulunan Ermeni cemiyeti ile birlikte Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamaya dönük isyan tertibi Mısır'da bulunan Osmanlı istihbaratçıları tarafından İstanbul'a bildirilmişti (Dinçaslan, 2008: 98).

Ermenilerin isyanlarda kullandıkları silahları nasıl sağladığı konusuna da değinmek gerekmektedir. Ermeniler, Zeytun İsyanlarında kullanılan silahları, Avrupa ve ABD'de topladıkları yardımlarla sağlıyor ve güneyde İngiltere'nin idaresi altında bulunan Kıbrıs'a getiriyor, oradan da komiteler aracılığıyla İskenderun, Adana ve Mersin kıyılarına bırakıyor, bu aşamadan sonra silahlar isyan bölgelerine gönderiliyordu. Osmanlı Devleti durumun farkına varınca güvenlik tedbirlerini arttırmıştı. Devlet kontrolü artınca silah taşıma işini yapan Ermenilerden bir kısmı İngiliz gemileriyle Kıbrıs Adası'na geçmişti. 1897 yılında Kıbrıs'a silahlı eğitim görmek amacıyla geçen birçok Kilikyalı Ermeni mevcuttu(Günay, 2012: 167-170).

2.2. Fransa ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Münasebetler

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Fransa, Ortadoğu'yu ekonomik çıkarlarını gerçekleştirecek önemli bir pazar olarak görmeye, bu hedefler çerçevesinde Osmanlı Hıristiyanlarının hamisi rolünü üstlenmeye önem vermiş ve Kilikya Katolik Ermenilerinin her türlü hakkının savunucusu olarak ön almaya gayret göstermiştir (Bağçeci, 2008: 60).

Fransızların Kilikya'ya olan ilgisi 1850'lerden itibaren artarak devam etmiştir. Fırka-i İslahiye'nin bölgeye gelmesinin öncesinde Zeytun Ermenileri isyan halindeydi. Zeytunlular, Aziz Paşa tarafından üzerlerine gönderilen orduya, Ermenilerin saldırısı sırasında Tecirli aşiretinin sıranın kendisine geleceği korkusu ile ve hemen kaçması nedeniyle, ağır kayıplar verdirmişlerdi. Bu başarı Zeytunluların kendilerine olan güvenlerini arttırmış, İstanbul'daki bazı Ermeni ileri gelenleri de Zeytun'daki dört Ermeni kocabaşının resimlerini III. Napolyon'a sunmuşlardı. Fransız Dışişleri Bakanlığına gittiği zaman durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti'nin Paris büyükelçisi, "Bunlar bir takım çobanlardır" demişti. Büyükelçinin sözlerinin pek bir etkisi görülmezken resimlerin Fransızlar nazarında tesiri olup Zeytunlular üzerinde Fransızların gayriresmi himayesi başlamış oluyordu (Ahmet Cevdet Paşa, 1991: 119-120). 1862 yılında çıkan bu Zeytun İsyanında Vatikan-Fransız işbirliğinin önemini vurgulayan yazarlar da vardır (Dinçaslan, 2008: 37).

Zeytun Ermenilerinin giriştiği isyan hareketleri Adana Ermenilerini de etkilemiştir. Zeytun'daki Ermeniler gibi Haçin Ermenileri de III. Napolyon'a yardım için başvuruda bulunmuşlar, bu taleplere kayıtsız kalmayan III. Napolyon bir elçisini bölgeye göndermişti. Bu ziyaret sırasında hazırlanan raporda: şartların değiştiği, Ermenilerin olanaklarının Türklere kıyasla daha fazla olduğu, olanakları en üst düzeye çıkarmanın yolunun Türklerin ellerindeki malların borçlandırarak ya da yüksek fiyatlardan satın alınarak gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuştu. Ayrıca nüfusun çoğu Ermeni olduğu savunulduğundan Haçin'e bir Ermeni kaymakam atanması ve yardımcısının da Türk olması savunulmuştu (Dinçaslan, 2008: 39).

Adana ve Maraş Ermenileri Avrupa'da çeşitli faaliyetlerde bulunmaya devam etmişlerdi. Paris büyükelçisinin 5 Haziran 1890 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda; kendisini Zeytun Ermenilerinden bir prens olarak tanıtan Haroutioun Tchakirian adında bir şahsın Londra'dan Paris'e geçerek burada Prens Lusignan'ın oğlu Leon eşliğinde Fransız gazetelerini ziyaret ettiği ve Osmanlı Devleti aleyhine çeşitli faaliyetlere giriştiği belirtilmişti (BOA HR. SYS, 78-6/60).

Fransa'nın, Adana ve Maraş Ermenilerine olan ilgisi 1895 yılında meydana gelen Zeytun İsyanında çok daha net görülecektir. Avrupa devletleri, Zeytun İsyanını bastırmak isteyen Osmanlı Devleti'ni baskı altına alarak asilerin ezilmesini önlemek amacıyla müdahalede bulunmuşlardı. Bu müdahaleleri gerçekleştiren

devletler arasında Fransa, İngiltere ile birlikte başı çekmiştir. 1895 yılında Fransız sefiri ile kendi Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan bir yazışmada silahlı Ermeni güçlerinin durumundan bahsedilmiş ve Ermenilerin “*katliamdan kaçan Hıristiyanlar*” olduğu ifade edilmiştir. Büyükelçi, Ermeni Gregoryen ve Katolik patriklerinin kendilerinden yardım talep ettiğini, toplanan elçilerin barışın sağlanması ve Osmanlı Devleti’ne yardım etme teklifi sunma konusunda anlaşmalarını belirtmiştir. Yazışma, Fransızların gerçek niyetini de ortaya koymuştur. büyükelçiye göre, Avrupa devletlerinin yaptığı bu girişim, Ermenilerin Avrupa devletleriyle olan duygusal bağlarını güçlendirecekti (Dinçaslan, 2008: 116).

Yine Fransızlar, Osmanlı Devleti’nin isyana yönelik müdahalelerini engellemek için her türlü yola başvurmuşlardı. Halep Fransız konsolos ateşemiliteri 1896 yılında Maraş mutasarrıfını şikayet etmiş, o da bunun üzerine Fransa’nın ve Katolik misyonerlerinin isyan sırasında oynadıkları rolü ortaya koymuştur. Fransız ateşemiliteri, isyancıların tesliminde aracılık rolü yapmış, ancak aynı kişi isyan sırasında Zeytunluları askere karşı mukavemete teşvik etmiş, yine Katolik misyonerler isyancıları kışkırtmıştır. Bu durum Ermenilerin itiraflarıyla belgelenmiştir. Eldeki veriler ışığında Katolik misyonerler tutuklanınca Halep Konsolosu serbest bırakılmalarını talep etmiş ancak bu istek reddedilmişti. Bunun üzerine gerginlik artmış, Fransız Konsolosu, Maraş ve Zeytun bölgesindeki Katoliklerin Fransız himayesinde olduğunu resmi olarak bildirmiş ancak, mutasarrıf böyle bir şeyin olmadığına dair cevabi bir yazı yazmıştır. Fransız konsolosunun hareketlerini Babıali’ye bildiren mutasarrıf, hem Halep konsolosunun hem de ateşemiliterinin Halep ve Maraş’tan çıkarılmalarını talep etmişti (Dinçaslan, 2008: 72-73).

Fransızların isyancılara olan desteği isyan sonrasındaki süreçte de devam etmiştir. 1895 isyanını takip eden 11 Şubat 1896 tarihindeki anlaşmadan sonra isyanın elebaşı Agasi, dört arkadaşı ile birlikte 23 Mart 1896 tarihinde Mersin’deki konsolosun teminatı ile Fransızlara ait bir vapura binerek Marsilya gitmişti. 1897 yılında bu kişilerin önce Kıbrıs’a, ardından yine bir Fransız vapuruyla İskenderun’a geldikleri, burada bulunan İngiliz vapurunda çalışan personel kılığında bürünerek sahile çıkıp Payas’a gittikleri ve isyan hazırlığına girişecekleri Mersin mutasarrıflığına bildirilmişti. Adana kumandanlığı bu asilerin yakalanması için derhal bir zabıt görevlendirmişti (BOA. Y.PRK. ASK. 119/45).

Yine 1896 yılında Adana’da yedi Ermeni’nin idam kararının Temyiz Mahkemesi’ne gönderilmesi olayı Fransa’nın müdahalesine neden olmuştur. Fransız elçisi, Hariciye Nazırı Tefik Paşa’ya gelerek “*verilen hükmün incelenip onaylanmasına değin*” cezaların ertelenmesini talep etmiştir. Daha sonraki yazışmalarda yedi kişinin idam kararının doğru olmadığı, iç güvenlik ihlali, Hınçakyan memuru olmak ve cinayetle işlemekle itham edilen Gökdereliyan Karabet ve Stephen Hayko’nun idam, diğer iki suç ortağının ise müebbet kürek cezasına çarptırıldıkları, kararın 25 Ekim’de Temyiz Mahkemesi’ne gönderildiği ifade edilmiştir (BOA A.MKT. MHM. 617/9).

Fransızlar, Adana ve Maraş Ermenilerine olan ilgilerini basit bir adli olayda bile göstermekten çekinmemişlerdi. Bölgede bulunan Fransız temsilciler 1897 yılında bir Müslüman ile bir Ermeni arasındaki pastırma alış verişi dolayısıyla ortaya çıkan kişisel çekişmeyi büyütürken çıkar elde etmeye çalışmışlardır. Halep konsolosu da ahalinin silah taşınması dolayısıyla bir sorun çıkmasından korktuğunu belirten telgrafları Babıali’ye yollayarak baskı oluşturmuştur (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002:18).

1890-1897 yılları arasında baş gösteren Ermeni isyanları Ermeniler açısından istenilen sonuçları ortaya çıkarmayınca Adana’daki Ermeni Piskoposu Paul Terziyan, “Ermeni macerasının” çözümü için yeni bir hayali proje geliştirmişti. Bu şahıs 6 Temmuz 1898’de Fransız Dışişleri Bakanlığı’na gizli bir mektup yazmıştı. Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan bu gizli mektupta Terziyan; *Adana ve Maraş sancaklarını içine alan Kilikya bölgesinde, Fransa’nın kanatları altında bir Ermeni devletinin oluşumundan bahsetmektedir*. Bölgedeki Ermenilerin sayısının 150.000-200.000 civarında olduğunu, burada kurulacak bir Ermeni devleti için Fransız yardım ve desteklerini beklediklerini ifade etmiştir. Bu devletin kurulması halinde *büyük bir zevkle*, Fransız

kültürünün temsilcisi olarak, okullarında Fransızca öğretimine yer vereceklerini anlatmıştır. Terziyan'a göre Fransa himayesinde bir Ermeni devleti kurulursa Fransızlar diğer büyük devletlere karşı Doğu Akdeniz'de nüfuzunu ve hakimiyetini arttıracaktı

Kilikya'da Ermeni devleti kurulmadan önce Terziyan'ın yapılmasını istediği şeyler şunlardı:

1. Adana ve Maraş sancaklarının statülerinin de Lübnan'daki gibi özel bir statü olması ve Hıristiyan bir vali atanması, Karma polis teşkilatı oluşturulması, reformlar gerçekleştirilmesi..

2. Ermenilerin Maraş ve Adana'ya göç etmelerinin sağlanması, daha önce Rusya'ya kaçmış olan 30.000 Ermeni'nin bu bölgeye getirilerek Ermeni nüfusunun artırılması (Kodaman, 2001: 58).

Terziyan, Düvel-i Muazzama arasındaki çekişmelerden yararlanarak Adana ve Maraş bölgesinde Fransa himayesi altında *Küçük Ermenistan* oluşturulabileceğine inanmıştı. Ona göre Rusya, Fransa'nın ittifakını sağlamak için İngiltere himayesindeki bir Ermenistan yerine Fransa himayesinde Küçük Ermenistan'ı tasvip edebilirdi. İngiltere ise milletlerarası alanda yalnız kalmamak için bu projeye mani olmayacaktı (Kodaman, 2001: 58).

Terziyan'ın bu projesinin Fransızlar tarafından nasıl karşılandığına dair yeterli belge bulunamamıştır. Ancak II. Abdülhamit'in bundan haberdar olduğu Fransız Dışişleri Arşivi'nde bulunan 17 Temmuz 1899 tarihli bir vesika ile ortaya çıkmaktadır. *İhtilalci Ermeniler Federasyonu Temsilcileri Konseyi* adına Droshake Gazetesi aracılığıyla 25 Haziran 1899 tarihli bir rapor yollanmış, bu raporda II. Abdulhamit'in Rusya'ya kaçan 30.000 Ermeni'nin Adana ve Maraş'a yerleşmesini reddettiği, bölgeye Ermeni göçüne izin vermediği anlatılmıştır. Padişah, Ermeni istekleri dışında bir çözüm önermiş, Rusya'ya kaçan 30.000 Ermeni'nin Girit'e yerleştirilmesi teklifinde bulunmuş, İhtilalci Ermeni Temsilciler Konseyi bu öneriyi reddetmiştir. Ermenilerin Girit'e yerleştirilmelerinin Ermeni komitaları tarafından reddedilmesi, meselenin zordaki Ermenilerin hayatı olmadığını ortaya koymuştur. Ermeni komitaları kendilerinin kurduğu çetelerce mağdur edilen Ermenilerin hayatını kurtarmayı önemsememekte, Adana ve çevresindeki Ermenilerin Müslüman nüfusa oranını arttırıp onları bir ayaklanmaya iterek *politik maceralarına* alet etmek istemekte idiler (Kodaman, 2001: 59-60).

1894-1896 yılları arasında Ermenilerin yaşadığı birçok yerde ve Zeytun'da olaylar meydana gelirken Adana'da her hangi büyük bir olaya rastlanmaz (Cemal Paşa, 1996: 357-358). Bu durum Taşnak ve Hınçak gibi cemiyetlerin burada tam olarak organize olamamalarıyla açıklanabilir.

Adana ve Maraş bölgesini ekonomik çıkar bölgesi olarak gören Fransa 1893-1897 senelerine ait bilgiler bulunan Ermeni İşleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform Projesi denilen bir Sarı Kitap (Affaires Armeniennes Projekt de Réformes dans l' Empire Ottoman) yayınlamıştı. Bu kitapta Adana ve Maraş'ta nüfus yoğunluğu ve coğrafi ortamın bir Ermeni devleti oluşturulmasına imkan vermediği yazılıyordu (Kodaman, 2001: 75-76).

Tablo 1: Fransızların hazırladığı Affaires Armeniennes Projekt de Réformes dans l' Empire Ottoman'a göre Adana nüfusu

Dini-etnik gruplar	Nüfus
Müslüman	158.000
Ermeni	97.450
İran-Afganlı	4.400
Fellah, Çingene vs.	72.050
Ortodoks Rum	46.200
Syriens Ortodoks	20.900
Katolik, Latin ve Maruni	4.539
Toplam	403.539

(Kodaman, 2001: 76)

Bu istatistik şöyle açıklanabilir: Fransız kaynaklarının belirttiğine göre 1893-1897 yıllarını kapsayan dönemde Adana’da bulunan 97.450 kişilik Ermeni nüfusunun genel nüfusa oranı % 22,5’tir. Yine aynı kitapta verilen bilgilere göre Maraş’ta ise bu oran %20-25 olarak ifade edilebilir (Kodaman, 2001: 76).

Bakıldığında Ermeni nüfusu devlet kurma hayalleri ile bağdaşmamakta idi. O zaman yapılması gereken Avrupa’nın desteğini sağlama ve Türk-Ermeni ahengini ortadan kaldırmak için her türlü siyasal, kültürel ve ekonomik çalışmayı gerçekleştirmektir (Kodaman, 2001: 77). Bu çalışmanın Avrupa ayağı şöyle işliyordu: Basın aracılığıyla Anadolu’da Ermenilerin, Müslüman halka karşı giriştiği şiddet eylemleri geçiştirilerek, Müslümanların bu acımasız Ermeni eylemlerine verdiği tepkiler ayrıntılı ve abartılı bir şekilde Avrupa kamuoyuna duyuruluyordu. Çıkan en küçük olayda tutuklanan Ermenilerle ilgili haberler olayın geçtiği yerdeki rahip veya papazlar tarafından Patrikhane’ye, konsoloslar tarafından kendi üstlerine, Misyonerler tarafından ise kendi teşkilatlarına ve bazı elçiliklere, bazı gazetelere ulaştırılıyor, böylece Avrupa’da Ermeniler lehine bir kamuoyu oluşturuluyordu. Propagandalarını sadece Avrupa gazeteleri ile değil, bu ülkelerde çıkardıkları kendi gazeteleri aracılığıyla da yapıyorlardı. Bu gazetelerden biri olan “Haissadan” Fransız kamuoyunu etkilemek üzere Fransızca ve Ermenice olarak 15 günde bir yayınlanmaktaydı (Günay, 2012: 119).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Adana ve Maraş Ermenileri çeşitli mezheplere mensup misyonerler ve yabancı konsoloslarla sürekli irtibat halinde olmuşlardır. Fransız konsolosların 1897’de ve 1904 yılında Zeytun bölgesine yaptıkları seyahatler Babıali tarafından dikkatle izlenmiştir. 1897’deki seyahatte Konsolos Bartelmi, Fırnis’ta ve Çukurhisar’da edindiği izlenimlerini not alarak Maraş mutasarrıfına yazdığı dilekçeyle bu konular hakkında bilgi talep etmişti (Dinçaslan, 2008: 74-75).

İkinci Meşrutiyet dönemine gelindiğinde İttihat ve Terakki ile Taşnak ve Hınçak Ermeni cemiyetlerinin Meşrutiyet’e bakışları arasında ciddi farklılıklar mevcuttu. İhtilalci cemiyetler daha önceden el altından yürüttükleri muhtariyet ve bağımsızlık faaliyetlerini daha serbest bir şekilde yürütme imkanına kavuşma arzusuyla hareket ederken İttihat ve Terakki ise bütün Osmanlıları kucaklayacak bir cemiyet haline gelmek ve böylece *ittihad-ı anasır* fikrini gerçekleştirmek istiyordu. Bütün uğraşlara rağmen bu cemiyetler, İttihat ve Terakki ile birleşmeye yanaşmamışlardır. Çünkü yukarıda belirttiği gibi idealler ve hayaller farklıydı. Cemal Paşa hatıralarında bu iki Ermeni örgütle birleşme çalışmalarından ve bu gayretlerin neticesiz kaldığından bahseder (Cemal Paşa, 1996: 348-354).

1909 yılına gelindiğinde, Ermenilerin bir ayaklanma çıkararak Türklere saldıracakları, olayların başlamasıyla birlikte Avrupa devletlerinin donanmalarının Adana’yı işgal edecekleri, bu gelişmelerin akabinde de bir *Kilikya Ermenistanı* kurulacağı söylentisi Müslüman halk arasında hızla yayılıyordu (Cemal Paşa, 1996: 360).

2.3. Almanya ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Münasebetler

Osmanlı Devleti’nde Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak Alman misyonerler de faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Johannes Lepsius, misyonerlik özelliğini gizleyerek Almanya’da kurmuş olduğu halı dokuma atölyesinin temsilcisi sıfatıyla 1896 yılında Türkiye’ye gelmişti. Ermeni asıllı tercümanı ile İstanbul’a gelen Lepsius, ticari ilişkilere yoğunlaşması gerekirken Türkiye’deki Alman Büyükelçiliği ve Amerikalı misyonerlerle yoğun görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu durum asıl niyetinin Osmanlı yöneticilerince sezilmesine ve onun takibata uğramasına neden olmuştu. Lepsius, Osmanlı Devleti’nin doğu bölgelerine gitmesi engellenince güneye yönelmiş Mersin, Tarsus ve Adana’yı gezerek Urfa’ya ulaşmıştı. Gezisi sırasında bölgede faaliyetlerde bulunan misyoner teşkilatlarına maddi yardımda bulunmuş, bununla da yetinmeyerek birçok yetim Ermeni’nin bakım masraflarını üzerine almıştı. Yanında getirdiği bütün parasını Amerikan Board Misyoner

Teşkilatı'na bağışlamış, misyonerler için toplanan yardımlardan memnun kalmamıştı. Yardım toplama işine daha fazla eğilerek, bağışların üst seviyeye çıkarılması gerektiğini düşünmüş, bu yönde çalışmalara başlayarak 2 Temmuz 1896 tarihinde Frankfurt'ta kendisinin önerisiyle -Lohmann'ında öneriye sıcak bakması sonucunda- "Ermeniler için Alman Ermeni Yardım Birliği (Deutscher Hülfsbund für Armenian)" adıyla bir kuruluş teşkil edilmişti. Kuruluş, Almanya'da kamuoyunu etkileyebilmek için çalışmalar düzenleyerek, Osmanlı Ermenileri için yardım toplama ve geniş bir çevrenin yardım faaliyetlerine katkıda bulunması için konferanslar teşkili, gazete ve dergilerde yayınlar neşretmek gibi yöntemleri kabul etmişti (İnan, 2015: 323-324).

Lepsius, Ermeniler için Alman Ermeni Yardım Birliği'nin Berlin komitesi genel sekreteri olmuştur. Anadolu gezisi sırasında Ermenilerle ilgili izlenim ve konuşmalarından yola çıkarak makaleler yayınlamış, onun çalışmaları kısa zamanda Alman halkını etkileyince; komitenin kontrolü dışındaki yayın organlarında da Ermeni meselesi ile ilgili yayınlar görülmeye başlanmıştır. Komite dışındaki yayın organları -komite yayın organlarından farklı bir dil kullanarak -Ermenilerden bahsederken "isyancı" tabirini kullanmış, isyanlarla mücadelenin Osmanlılar için bir hak olduğu tezinden hareketle olayların "katliam" olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmişlerdi. Osmanlı-Alman yakınlaşması dolayısıyla Alman hükümeti de bu görüşü desteklemiş ancak, bundan sonra Ermeni meselesi Alman kamuoyu gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştı (İnan, 2015: 324).

Misyonerlik çalışmalarında bulunmak isteyen başka bir Alman Papaz Ernst Lohmann, 2 Şubat 1896 tarihinde Alman-Protestan-Ermeni Yardım Cemiyeti'ni (Evangelischen Deutschen Armenierhilfe) faaliyete geçirerek Osmanlı Ermenileri için yardım toplamaya başlamıştı. Kuruluş, topladığı yardımları Amerikalı misyonerler aracılığıyla Ermenilere aktarıyordu. Bu durumdan pek hoşnut olmadığı anlaşılan teşkilat, kendi misyoner kuruluşlarını inşa etmek istemişti. Ernst Lohmann, bu kapsamda 1898 yılında Adana'yı ziyaret etmiş ancak, çalışmaları için uygun bir ortam bulamadığından yetimhane tesis etmek için Maraş'a gitmek zorunda kalmıştı (İnan, 2015: 419). 1900 yılında "Ermeni Yardım Çalışması" adını Alman Doğu Misyonu DOM (Deutsche Orient Mission) olarak değiştirmiştir (İnan, 2015: 324).

Bazı Almanların XIX. yüzyıl sonlarında misyonerlik faaliyetleri için geldikleri Adana ve Maraş'ta halkı kışkırtmaya yönelik girişimlerde buldukları, bu faaliyetlerin Osmanlı makamlarınca takip edildiği görülmektedir. Bu tür olaylardan biri 1898 yılında Orta ve Doğu Anadolu'ya seyahat etmek için gelen Alman Rahip Ferdinand Brockes ve Rahip Lumann'ın Zeytunluları ziyaret ederek onlarla görüşmesidir. Brockes, bir isyan gerçekleşirse İngiltere ve Rusya'nın, Zeytunlulara yardım edeceklerine dair vaatte bulununca sınır dışı edilmişti (Dinçaslan, 2008: 73).

2.4. ABD'li Misyonerlerle Kilikya Ermeniler Arasındaki İlişkiler

Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri ile Ermeniler arasındaki ilişkilerde misyonerlerin küçümsenemeyecek kadar önemli rolü vardır. Misyonerler, Ermeniler arasında milli bilinci uyandıracak tarzda eğitim vermiş, ayrıca onlarla ilgili yaşanan her şeyi Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da tek taraflı olarak dillendirmiş, buralarda Ermeniler lehine duygusal bir atmosfer oluşması için çaba sarf etmişlerdir (Günay, 2012: 144).

1873 yılında Amerikan Protestan Kız Mektebi ve Amerikan Protestan Erkek Mektebi faaliyete geçmiş, diğer taraftan da 1883'te ise Zeytun'a bağlı Fırın köyünde Amerikan Protestan Erkek Mektebi açılmıştır. Adı geçen okullar, Hristiyan öğretileri yanında Ermenilerin tarih ve kültürlerini anlatan dersler koymuşlardır (Dinçaslan, 2008: 61). Amerikalı Misyonerlerin çalışmalarının Adana Vilayeti geneline de yayıldığı görülmüştür. Amerikalı misyonerler birçok okul ve kilise açmışlar, bu okullara ruhsat da almışlardır. Mersin'de erkek yatılı okulu (5 Şubat 1891), Sis-Kozan'da kız yatılı okulu ve kilise (5 Şubat-4 Mart 1891), Haçin-Kozan'da kız okulu, erkek okulu ve sanat okulu (her üç okul da aynı tarihte 4 Mart 1895), Tarsus-Mersin'de

erkek okulu (14 Kasım 1893) açmışlardı. Adana Sancağında da 5 Şubat 1891'de Amerikalı misyonerler, kız yatılı okulu için ruhsat almışlardı (Ortaylı, 2007: 118).

Amerika'nın, Adana ve Maraş bölgesi ile ilişkisi ise daha çok misyonerler kanalıyla olmuştur. Misyoner kuruluşlarından biri olan Amerikan Board Commissioners for Foreign Missions misyonerlerinin 1896 yılının ortalarına doğru Osmanlı Devleti ile ilgili şikâyetleri o kadar artmıştı ki Babıali'nin verdiği güvencelerin ABD nezdinde bir geçerliliği kalmamıştı. Aynı yılın Nisan ayında ABD, İzmir, Adana, İskenderun ve Beyrut limanlarına iki savaş gemisi göndererek Osmanlı Devleti'ni adeta tehdit etmişti. Elçi kendisine sorulduğunda bu gemilerin dostane niyetlerle geldiğini, Marblehead ve San Fransisco gemilerinin ABD'nin çıkarlarını korumakla görevli olduğunu söyleyerek bir nevi niyetini açığa çıkarmış oldu. Ayrıca, 1896 yılında Maraş'ta meydana gelen olaylarla ilgili zarar gören ABD vatandaşlarının zararının tazminini Osmanlı Devleti'nden talep etmiştir. Babıali ise misyonerlere zarar verenlerin Ermeniler olduğunu ifade ederek talebi reddetmiştir. Bu sorun ABD senatosunda tazminat meselesi olmaktan çıkarak, bağımsız bir Ermenistan kurulması yolunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapılmasının aracı olarak değerlendirilmeye başlanmıştı (Günay, 2012: 146-150).

ABD Elçisi Terrell, tutumunu sertleştirerek Babıali'nin bir güç gösterisiyle tazminat ödemeye razı edilebileceğine dair raporları üstlerine göndermişti. Misyonerler ise Terrell'den daha farklı bir bakış açısıyla olaylara yaklaşmış, Amerika Birleşik Devletleri'nin baskı uygulayarak Ermeni sorununda bir aktör olarak öne çıkmasını arzulamışlardı. Bütün bu zorlamalara rağmen Osmanlı Devleti tazminat ödemeye yanaşmamıştı. Babıali'nin bu kadar direnmesinin altında yatan en önemli neden, herhalde aynı yöntemle diğer devletlerin de baskı yapmasından çekinmesiydi. 1898 yılına gelindiği zaman dahi tazminat meselesi hala bir problem olarak masada durmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni elçisi Straus, uğranılan zarardan daha fazlasının talep edildiğini öğrenerek oranı düşürmüş, ABD'nin kararlılığını gören Hükümet, bir güç gösterisi ile karşı karşıya gelmemek için 1900 yılında Maraş ve Harput'ta meydana gelen zararlara karşılık 19.000 sterlin ödeme yapmıştı (Günay, 2012: 148-150).

Olayın bu şekilde sonuçlanması, ardı arkası kesilmez müdahalelerin yolunu açmıştır. 1902 yılında Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Leihman, Dışişleri bakanına bir nota vermiş, ABD vatandaşı misyoner Mr. Lee'nin Maraş'taki ahırının 28 Nisan 1902'de kasıtlı olarak ateşe verildiğini, yöredeki devlet görevlilerinin gereken müdahaleyi yapmadıklarını belirterek vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemişti. Osmanlı Devleti, 19 Temmuz'daki bu notaya; yangında herhangi bir kasıt olmadığı, jandarmanın müdahalesiyle yangının yayılmasının önlediği ve Mr. Lee'nin kendisi yaylada iken evine jandarma tahsisi talebinin kabul edildiğini ifade eden 30 Temmuz tarihli bir mektupla cevap vermişti. (Günay, 2012: 149-150).

2.5. Rusya ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Münasebetler

Rusya, önceliği Doğu Anadolu Ermenilerine vermiş olsa da Kilikya Ermenileriyle ilişkileri de mevcuttu. Ruslar, Rus İhtilal Komitesi Narodnik (Halkseverlik) üyesi olduğu 1862 yılında soruşturma sonucu ortaya çıkan Mikale Nalbandyan aracılığıyla Kilikya Ermenilerini isyana yönlendirecek vasıtalara ulaşmış oluyordu (Dinçaslan, 2008: 36-37). Yine 1895 yılında Ermeni Onik'in ifade ettiğine göre Zeytunlu Ermeniler her türlü hazırlığa girişmiş, Rusya'dan gelen Ohannes isimli bir generalin öncülüğünde Zeytun çevresine lağımlar kazmıştı (Dinçaslan, 2008: 98). 1905 yılına ait bir belgede: Zeytun Ermenilerinden Asrin adlı bir şahsın dolaştığı ülkeler belirtilmişti. Bu şahsın önce ABD ve Romanya'yı gezdikten sonra 1904 yılında Cenevre'ye, oradan da Londra'ya geçtiği ifade edilmişti. Rus Cemiyeti Başkanı ile anlaşarak Mehmet Nuri adıyla bir pasaport temin ettiği, Rus tabiiyetinde olan Haccac isimli şahısla İstanbul'a geleceği ve geldiğinde derhal tutuklanması istenmiştir (Dinçaslan, 2008: 89).

SONUÇ

Adana ve Maraş bölgesi, 1878 yılındaki Berlin Antlaşması'nı takip eden süreçte büyük devletlerin özellikle de Fransa ile İngiltere'nin rekabetine sahne olmuştur. Fransa bölgeyi tahıl ve hammadde deposu olarak değerlendirirken; İngiltere, Hindistan yollarının güvenliği açısından meseleye yaklaşmıştır. Rusya, Akdeniz'e ulaşmada Adana ve Maraş bölgesi Ermenilerini yanına çekmenin gayreti içerisinde idi. Dolayısıyla bu devletlerin konsolosları ve büyükelçileri, Ermenilerle ilgili en küçük olayı bile abartarak Osmanlı devleti üzerinde ağır bir baskı oluşturuyorlardı.

1878 ve 1895 isyanlarında asi Ermenilerin cezalandırılmalarını engellemek için büyük devletlerin temsilcileri Zeytun'a gitmiş, Osmanlı asker ve halkını katleden asilerin cezalandırılmasını engellemişlerdir. Bununla da yetinmeyerek Ermeniler lehine ıslahatlar gerçekleştirmesini istemiş, Zeytun'a bir Hıristiyan kaymakam atanmasını Babıali'ye kabul ettirmişlerdir. Bu isyanlar sırasında kendi çıkarlarına ters davranışta bulunan vali ve devlet adamlarını baskıyla görevden aldirmişlar, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmışlardır. Ayrıca bölgedeki din adamları Fransa'ya mektuplar yazarak kurulacak Küçük Ermenistan'ı Fransa himayesinde görmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bütün bu taleplerin altında önce özerk, sonra bağımsız bir Ermenistan kurma ümitleri göze çarpmaktadır. Avrupa devletleri de bu hayallerden azami ölçüde menfaatleri gereği yararlanmışlardır.

Ermeni meselesinin doğuşunda Avrupa devletlerinin rolü azımsanamayacak kadar büyüktür. Bu rol, Ermenilere hayaller kurdurma, onları isyana teşvik, arkasından diplomasi yoluyla Osmanlı üzerinde baskı oluşturma ve nihayetinde ayrıcalıklar sağlama şeklinde özetlenebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA A.MKT. MHM. 617/9.

BOA HR. SYS, 78-6/60

BOA. Y.PRK. ASK. 119/45.

BOA, Y. PRK, 1/31.

Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir 21-39*, yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara, TTK yayınları, 1991.

Bağçeci, Yahya, "1895 Zeytun Ermeni İsyanı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kayseri 2008.

Cemal Paşa, *Hatırat*, yay. haz. Metin Martı, 5. Baskı, İstanbul, Arma Yayınları, 1996.

Dinçaslan, A.Latif, *Zeytun ve Çevresindeki Ermeni İsyanları (1895-1921)*, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2008.

Günay, Necla, *XX. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar)*, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2012, s.141-152.

Kodaman, Bayram, *Ermeni Macerası (Tarihi Ve Siyasi Bir Değerlendirme)*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2001.

Lee, Ki Young, *Ermeni Sorunu'nun Doğuşu*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Ortaylı, İlber, *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul, Merkez Kitapçılık ve Yayıncılık, 2007.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1945-1890), C. I, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2004,

Şimşir, B. N. , *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, Çev. Şinasi Orel, İstanbul, Bilgi Yayınları,1986.

Uğur İnan, *Osmanlı Devleti'nde Alman Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.